

Léta 1918–1938

Situace po vzniku ČSR:

Negativní důsledky války (bída, rozvrat hospodářství, sociální problémy), vláda v čele s Karlem Kramářem, prezidentem TGM (návrat do Prahy až v prosinci 1918), problém hranic s Polskem a Maďarskem (těžké boje), obnova průmyslu a pozemková reforma, měnová reforma (ministr financí Alois Rašín), zrušení šlechtických titulů.

Politický systém: demokracie, politické strany – sociální demokracie (Antonín Hampl, deník Právo lidu), agrární strana (Antonín Švehla a Rudolf Beran, deník Venkov), národně socialistická strana (Václav Klobouček, deník České slovo), KSČ (Bohumír Šmeral, od 1929 Klement Gottwald, deník Rudé právo), lidová strana (Jan Šrámek, v Brně orgán Den), státoprávní demokracie (navazuje na mladočeskou stranu, Karel Kramář, deník Národní listy), Národní strana práce (jen 1925 až 1929, okruh kolem Lidových novin včetně Karla Čapka), od 1926 Národní obec fašistická (Radola Gajda); na Slovensku Slovenská strana ľudová (Andrej Hlinka, Jozef Tiso), Slovenská národní strana (evangelíci).

Dále budování armády (legionáři x bývalí vojáci rakousko-uherské armády, generální inspektor J. S. Machar) a zahraniční politiky (Edvard Beneš, orientace na Francii), řešení národnostní otázky (ne zcela uspokojivé vůči menšinám, problematická idea československého národa), odvrát od katolické církve spojované s habsburskou monarchií – v roce 1920 vznik Církve československé (dnes Církev československá husitská).

Další vývoj:

Po ekonomickém vzestupu (tzv. stabilizace kapitalismu) v roce 1929 nástup hospodářské krize (nezaměstnanost, demonstrace, stávky – například mostecká či rosicko-oslavanská), od 1933 ohrožení republiky ze strany Německa (říšským kancléřem Adolf Hitler), fašistický režim v Itálii (Benito Mussolini, boje v Habeši – dnešní Etiopii), 1936 až 1939 občanská válka ve Španělsku (republika x fašisté v čele s generálem Frankem), 1938 německá anexe Rakouska, v ČSR dvojí mobilizace (květen, září), výstavba pohraničních pevností, na konci září 1938 Mnichovská dohoda, po ní tzv. druhá republika (až do vzniku Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939).

Situace v oblasti kultury a literatury:

Spolu s hospodářským rozmachem rozvoj kultury (demokratické poměry, řada výrazných osobností, kontakty se zahraničím spojené s rozmachem překladatelství – viz třeba antologie Karla Čapka *Francouzská poezie nové doby* z roku 1920, obsahující mj. překlad Apollinairova *Pásma*). Rozvoj sféry **novin a časopisů** – viz nástin meziválečné literární kritiky či sešit Literární časopisy 20. století.

Nakladatelská sféra (starší i nová nakladatelství): Jan Otto, František Topič, J. R. Vilímek, Otto Girgal, František Borový, Ladislav Kuncíř, Adolf Synek, Václav Petr, Kvasnička a Hampl, Bursík a Kohout, Šolc a Šimáček, dále Melantrich, Družstevní práce, Aventinum (Otakar Štorch-Marien), Odeon (Jan Fromek), mimo Prahu Romuald Promberger (Olomouc),

Arnošt Píša (Brno), Josef Florian (Stará Říše), významní tiskaři František Obzina a Karel Kryl; organizace Svaz knihkupců a nakladatelů, Kmen (klub moderních nakladatelů, též stejnojmenný časopis, ročenka Almanach Kmene).

Ve sféře literatury, ale třeba i výtvarného umění návaznost na předválečnou modernu, pospolitost představitelů různých druhů umění (významná role vináren, kde bylo možno číst naše i cizí periodika), kontakty s cizinou, představy nového společenského řádu. Důležitý pojem **avantgarda** (přejato z francouzštiny, znamená předvoj, původně armádní jednotka jdoucí před ostatními voji): souhrnné označení levicové meziválečné kultury usilující o pokrok v umění i ve společnosti, užívá se též v dalších sférách (hudební, filmová či divadelní avantgarda; sovětská nebo francouzská avantgarda).

Jádrem naší avantgardy je **Devětsil** – zprvu „umělecký svaz“, pak „svaz moderní kultury“. Vznikal v průběhu roku 1919, oficiálně založen 5. října 1920 v Praze. Sdružoval tvůrce z různých oborů – básníky (Jaroslav Seifert, Vítězslav Nezval, Konstantin Biebl), prozaiky (Vladislav Vančura, Karel Konrád, Jiří Mařánek, Karel Schulz), teoretiky (Karel Teige), výtvarníky (Adolf Hoffmeister, Josef Šíma, František Muzika, Jindřich Štyrský a Toyen), osobnosti ze sféry divadla (Jindřich Honzl, Jiří Voskovec, Jaroslav Ježek, E. F. Burian), architektky (Karel Honzík, Vít Obrtel) atd. Prvním předsedou Vančura, po něm Honzl. Někteří členové sami odešli (Jiří Wolker), nebo byli vyloučeni (Voskovec kvůli roli Říši ve filmu *Pohádka máje*).

Název svazu podle rostliny (u nás nejznámější devětsil bílý a devětsil lékařský), jejíž název podle Seifertova svědectví (*Všecky krásy světa*) upoutal Karla Teiga (o něm viz Rea Michalová: *Karel Teige. Kapitán avantgardy*, 2016) v *Krakonošově zahradě* bratří Čapků. Program: zprvu proletářské umění, pak poetismus. Existence: dvacátá léta. Důležitý Revoluční sborník *Devětsil* (1922, nová edice 2010) a časopis *ReD* (1927-1931, redakce Karel Teige). Na přelomu let 2019 a 2020 v Praze velká výstava – viz publikace *Devětsil 1920–1931*. V letech 1923–1927 **Brněnský Devětsil** (Artuš Černík, Bedřich Václavěk, František Halas, J. B. Svrček, časopis *Pásmo*). O avantgardě mj. kniha Zuzany Říhové *Vprostřed davu: česká avantgarda mezi individualismem a kolektivismem* (2016).

Slovensko:

Podobná levicová skupina kolem časopisu **DAV** (1924–1937) – tzv. davisté, mezi nimi básníci (Ladislav Novomeský, Ján Poničan), prozaikové (Peter Jilemnický) či kritikové (Daniel Okáli. Eduard Urx), ale i Vladimír Clementis (po roce 1948 ministr zahraničí, popraven v rámci procesů v 50. letech). Členové měli širší záběr: vedle kultury též politika, ekonomie nebo filozofie.

Literární skupina:

Další sdružení mladých, převážně moravských umělců. Založena v únoru 1921 v Brně, členové: prozaik a dramatik Lev Blatný (předseda, otec Ivana Blatného), kritik František Götz, básníci a prozaikové Čestmír Jeřábek, Josef Chaloupka, Bartoš Vlček, Zdeněk Kalista, Dalibor Chalupa, Miloš Jirko, Josef Knap, dočasně též Jiří Wolker nebo A. M. Píša.

Program: orientace na expresionismus. Orgánem časopis Host, v něm v říjnu 1922 otištěn manifest Naše naděje, víra a práce (přihlášení k socialismu, ale odmítnutí marxismu, důraz na lidské sbratření a přeměnu světa bez revolučního násilí). V roce 1923 vyšel Sborník Literární skupiny. Toto seskupení přibližuje publikace Veroniky Broučkové *Srdce a smrt* (2009) a monografie Hany Kučerové *Základní problémy vývoje českého expresionismu* (2011).

Vztah k Devětsilu: zpočátku spolupráce (v Hostu vyšly roku 1924 první dva manifesty poetismu Vítězslava Nezvala a Karla Teiga), postupně spory (například v roce 1925 o Jiřího Wolkera) a rozkol.

Brno ve 20. letech významné kulturní centrum (divadlo, výtvarné umění, literatura, architektura, důležitá osobnost Jiřího Mahena, Masarykova univerzita s osobností Arna Nováka, Lidové noviny). V roce 1928 na novém pisáreckém výstavišti Výstava soudobé kultury.

KSČ a literatura:

Vznik Komunistické strany Československa v roce 1921 reakcí na soudobé sociální problémy (v roce 1925 tato strana získala ve volbách téměř milion hlasů, byla druhou nejsilnější stranou po straně agrární). Členy byli i spisovatelé S. K. Neumann, Ivan Olbracht, Marie Majerová, Josef Hora, Vladislav Vančura, Jaroslav Seifert či Helena Malířová. Právě tato sedmička v roce 1929 po V. sjezdu KSČ odmítla nástup bolševizace a nového vedení v čele s Klementem Gottwaldem, za což byla ze strany vyloučena (někteří se do této strany po čase vrátili – třeba Neumann, Olbracht nebo Majerová, ale Vančura, Hora či Seifert nikoliv).

Gottwaldovské vedení a novou linii naopak podpořili mj. Karel Teige, Vítězslav Nezval, Bedřich Václavek, František Halas nebo Julius Fučík. Ve třicátých letech se členové této skupiny názorově lišili, zejména ve vztahu k SSSR a stalinským procesům (viz třeba Teige x Nezval). Levicovní spisovatelé pak našli společnou řeč v akcích namířených proti fašismu a nacismu. Problematice vztahu KSČ a literatury jsou věnovány práce Ladislava Cabady (*Intelektuálové a idea komunismu v českých zemích 1900-1939*, 2000) či Petra Hrubého (*Osudné iluze*, 2000).

Jiní spisovatelé ve dvacátých letech zastávali vůči KSČ odlišné postoje. Lze to dokumentovat anketou *Proč nejsem komunistou*, otištěnou na přelomu let 1924 a 1925 v časopisu Přítomnost, vedeném Ferdinandem Peroutkou. Kromě něj do ankety přispěli bratři Čapkové, František Langer, Fráňa Šrámek či Josef Kopta. Anketa vyvolala polemiky (S. K. Neumann, Josef Hora, Ivan Olbracht), všechny texty obsahuje brožura *Proč nejsem komunistou* (1990).

Mnozí z přispěvatelů do uvedené ankety patřili do společenství **pátečníků**, kteří se scházeli v bytě a pak ve vile bratří Čapků (viz sborník *Pátečníci a Karel Poláček*, 2001). Náleželi k nim například spisovatelé František Langer, Fráňa Šrámek, Vladislav Vančura, Eduard Bass, Karel Poláček, Josef Kopta nebo František Kubka, politikové T. G. Masaryk, Edvard Beneš a Jan Masaryk, historik Josef Šusta, novináři Ferdinand Peroutka a Arne Laurin,

malíři Václav Rabas a Vlastimil Rada, estetik Jan Mukařovský či anglista Vilém Mathesius. Samozřejmě všichni nechodili pokaždé a také ne po celou dobu, co se schůzky konaly.

Léta 1929 až 1931 probíhala ve znamení tzv. **generační diskuse**, do níž se zapojila řada osobností (Šalda, Neumann, Teige, Hora, Honzl, Václavek aj.). Šlo v ní nejenom o generační otázky, ale i o kulturní politiku, problematiku kritérií a hodnot. Byla též svědectvím krize a de facto rozpadu avantgardy.

Ve třicátých letech, kdy vznikla **Obec čs. spisovatelů** (1934), mnozí spisovatelé vystupovali **proti fašismu a nacismu**, a to na různých shromážděních, formou protestů a manifestů i ve své tvorbě. Podporovali emigranty z Německa (za tímto účelem vznikl tzv. Šaldův komitét) a podpoře demokratických sil ve španělské občanské válce (roku 1936 byl založen Výbor na pomoc demokratickému Španělsku, v němž působili třeba Vančura, Hora nebo Halas). Postupně se soustředili na obranu republiky před expanzí německého nacismu, což vyjadřuje například manifest *Věrní zůstaneme* (1938), který se hlásí k spisovatelskému manifestu z roku 1917. Zároveň probíhaly spory na naší kulturní frontě a zápas s domácí reakcí: symbolem mohou být útoky na Karla Čapka a jeho spor s Jaroslavem Durychem.

Spisovatelská seskupení byla ve třicátých letech na rozdíl od let dvacátých volnější. Roku 1929 vznikla organizace **Levá fronta**, jež vydávala stejnojmenný časopis. Další skupinu tvořili **ruralisté**. Ruralismus byl literární směr konzervativního rázu, zaměřený na problematiku venkova, svár vesnice a města atp. Představitelé: Josef Knap (*Cizinec*, 1934; *Pusta*, 1937), František Křelina (*Puklý chrám*, 1936; *Jalovčí stráně*, 1937), Václav Prokůpek (*Zakryto slzami*, 1937; *Ztracená země*, 1938 – o záboru Opavska), dále A. C. Nor, Josef Koudelák či básník Jan Čarek. Sborníky *Básníci selství* (1932), *Tváří k vesnici* (1936). Více informací viz sborník *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví* (2005).

Ruralistům tematikou tvorby byl blízký Jan Čep (*Zeměžluč*, 1931; *Letnice*, 1932; román *Hranice stínu*, 1935), který je zároveň řazen ke **katolickým autorům** (mnozí z nich spolu s některými ruralisty byli po roce 1948 vězněni). Z nich starší generaci představují Jakub Deml a nakladatel Josef Florian, významnými osobnostmi jsou básníci Bohuslav Reynek a Jan Zahradníček, prozaik a publicista Jaroslav Durych, další představitelé Václav Renč, Jan Dokulil, Josef Kostohryz či Klement Bochořák, kritici Bedřich Fučík a Miloš Dvořák. Katolické časopisy: Řád, Archa, Akord, Rozmach. O katolické literatuře pojednává monografie M. C. Putny *Česká katolická literatura v kontextech 1918–1945* (2010).

Jinou skupinou ve třicátých letech byli **surrealisté**. Surrealismus se zrodil zhruba v polovině dvacátých let ve Francii (název – *surréalisme* = *nadrealismus* – odvozen od předmluvy Guillaumea Apolinaira k jeho hře *Prsy Tirésiovy*, jež se hrála i v Osvobozeném divadle). Vychází z dadaismu a z Freudovy psychoanalýzy (důraz na podvědomí a sny), tvorba metodou tzv. psychického automatismu bez rozumové kontroly, bezbřehá imaginace atd.

Představitelé: André Breton (manifesty, sbírka *Spojité nádoby*, próza *Nadja*), Tristan Tzara, Philippe Soupault, Louis Aragon, Paul Éluard, Robert Desnos aj. Z literatury přesahy do výtvarného umění (Salvator Dalí, Joan Miró, Hans Arp), ale i do filmu. Surrealistům blízká skupina **Le grand Jeu** (Vysoká hra, viz stejnojmenná česká antologie z roku 1993,

spolupracovníci Josef Šíma a Richard Weiner). Řada děl francouzských surrealistů přeložena do češtiny. Surrealismus je směr stále živý, nástin jeho historie viz Maurice Nadeau: *Dějiny surrealismu* (česky 1994).

V české kultuře se o surrealismu psalo v časopisech (například v Hostu), ale až 21. března 1934 byla založena **Skupina surrealistů v ČSR**. Hlavní představitelé Karel Teige a Vítězslav Nezval, dále Konstantin Biebl, režisér Jindřich Honzl, výtvarníci Jindřich Štyrský, Toyen (Marie Čermínová), Vincenc Makovský nebo František Muzika. Jejich aktivitám předcházela výstava *Poesie 1932*, důležité kontakty s francouzskými surrealisty (viz třeba návštěva Bretona a Éluarda na jaře 1935).

Činnost: výstavy, přednášky, sborníky (*Surrealismus v diskusi*, 1934; *Surrealismus*, 1936; máchovský sborník *Ani labuť ani lůna*, 1936), v poezii sbírky Vítězslava Nezvala (*Žena v množném čísle*, 1936; *Praha s prsty deště*, 1936; *Absolutní hrobař*, 1937; též zfilmovaná próza *Valerie a týden divů*, ve stejné době vydávání básní pod pseudonymem Robert David) a Konstantina Biebla (*Zrcadlo noci*, 1939).

Zánik surrealistické skupiny: na základě rozdílných názorů (hlavně na dění v SSSR, kde probíhaly stalinské procesy) Nezval skupinu v roce 1938 rozpustil, narazil však na nesouhlas Karla Teiga a spol. – viz brožura *Surrealismu proti proudu*, 1938. Další vývoj znemožnily dobové události. Za nacistické okupace surrealismus brán jako „zvrhlé umění“, přesto pokračoval v činnosti Skupiny Ra a také s různými omezeními a přetržkami v poválečných desetiletích (například v šedesátých letech ve skupině kolem Vratislava Effenbergera); dnes ho reprezentuje okruh kolem časopisu Analogon.

Na Slovensku byla situace jiná – tam se surrealismus rozvíjel pod názvem **nadrealismus** v poezii (Rudolf Fábry, Vladimír Reisel, Štefan Žáry), próze a ve výtvarném umění (Vincenc Hložník, Ján Mudroch, Cyprián Majerník) i později. Měl dvě vývojové fáze: 1935 až 1938 a 1939 až 1945.

O surrealismu se lze poučit v Nezvalových *Moderních básnických směrech* (1937), v antologii *Magnetická pole* (1967), v monografiích Žoržety Čolakovové (*Český surrealismus 30. let*, 1999) a Aleny Nádvorníkové (*K surrealismu*, 1999), ale i v časopisech Iniciály (5-6/1990), Tvar (5/1995), Universitas (2/1999, 3/2007) a hlavně v řadě čísel Analogonu.

Souběžně se surrealismem se v české literatuře objevil jiný směr, a to **socialistický realismus**. Jde o směr volně navazující na proletářské umění, zejména však přejímající jeho sovětskou podobu (v SSSR jeho principy zformuloval sjezd sovětských spisovatelů v roce 1934, reprezentují ho třeba Maxim Gorkij, Nikolaj Fadějev nebo Michail Šolochov). U nás ho prosazovaly organizace Levá fronta a Blok, je mu věnován sborník *Socialistický realismus* (1935) či anketa časopisu Index (1935 a 1936); jeho teoretiky byli Bedřich Václavek, Eduard Urx nebo Kurt Konrad. Poučení o něm poskytuje sborník *Prameny* (1978), ukazující „utváření teorie socialistického realismu v české meziválečné literatuře“.

Tento směr je založen na marxismu a leninské teorii odrazu, jeho hlavní znaky (respektive požadavky): pravdivý obraz skutečnosti, lidovost (přístupnost), typičnost (postavy, konflikty). Po roce 1948 se stal hlavní doktrínou české literatury, ale byl jednodušší

a schematictější, než jak ho formulovali uvedení teoretikové ve třicátých letech, kteří v jeho koncepci zohledňovali vývoj avantgardního umění.

Literatura:

Avantgarda známá a neznámá (1–3, 1970–1972)

Česká literatura v boji proti fašismu (1987)

Dějiny nové moderny (1-3, 2010–2017)

Heslář české avantgardy (2011)

Kneblová, Hana: *Život za první republiky* (2023)

Literární kronika první republiky (2018)

Olivová, Věra: *Dějiny první republiky* (2000)

Papoušek, Vladimír: *Gravitace avantgard* (2007)

Peroutka, Ferdinand: *Budování státu* (1933-1936, nově 1–4, 2003)

Poetika české meziválečné literatury (1987)

Poláček, Jiří a kol.: *Průhledy do české literatury 20. století* (2000)

Pražské kavárny a jejich svět (2008)

První republika 1918–1938 (2016)